

Komenského teologie výchovy a zrození české filosofie výchovy

Autor: Zuzana Svobodová

Abstract

Comenius' Theology of Education and the birth of Czech Philosophy of Education. – Zuzana Svobodová's article is dedicated to Radim Palouš and Jaroslava Pešková, who introduced Philosophy of Education at Charles University as a postgraduate field of study in 1997. By doing so, they had followed up on the work of their teacher, Jan Patočka. In his work, Patočka reflected upon Comenius' stance on the eminent position of education in a person's life, if he/she is to become a genuinely human person. Comenius' view of the inseparability of religion, politics, and philosophy as *res humanae* is grounded in a theocentric worldview. Thus, from its very outset, Czech Philosophy of Education has been shaped in conjunction with Theology of Education.

Keywords: Comenius, education, philosophy of education, theology of education, Jan Patočka, Radim Palouš, Jaroslava Pešková

Klíčová slova: Jan Amos Komenský, výchova, filosofie výchovy, teologie výchovy, Jan Patočka, Radim Palouš, Jaroslava Pešková

Snadno bychom dnes dohledali první užití tohoto sousloví v českých odborných publikacích. Pokud však hledáme linii, kdy se objevuje „filosofie výchovy“ přímo v oficiálních materiálech akademických, pak je to u nás linie jdoucí od Jana Patočky, který užívá tohoto sousloví při pojednáních o Janu Amosi Komenském. Navrátíme-li se tedy k tomu, co zamýšlel a svými spisy utvářel Komenský, bude vhodné začít souslovím, které je v česky psaných odborných publikacích sice ještě nepříliš obvyklé, ale které vhodně označuje substrát, z něhož vychází i česká filosofie výchovy.

Teologie výchovy

Termín teologie výchovy, v anglickém,¹ německém,² francouzském,³ španělském⁴ i italském⁵ prostředí takřka zdomácnělý, se postupně prosazuje i v českém prostředí. Použil jej například v roce 1994 Otakar Antoň Funda.⁶

¹ Zde zásadní studie Hull (1977).

² Tillich (1967: 236–245). Srovnej též časopis německé společnosti Paula Tillicha (2012). Od konce 50. let 20. století se hovoří o teologii výchovy také na Comenius-Institutu v Münsteru, srov. Padberg (1959).

³ Např. viz článek „Théologie de l'éducation chrétienne“ [online], dostupné z URL: <http://www.mathurincordier-online.org/th_histoire.php> [2016-07-21]. Zde rovněž vysvětlení vztahu k filosofii křesťanské výchovy a vzdělávání: „Fondements et perspectives philosophiques de l'éducation chrétienne“ [online], dostupné z URL: <http://www.mathurincordier-online.org/th_philosophie.php> [2016-07-21], případně dále k teologii výchovy [online], URL: <<http://www.paris.catholique.fr/formation-theologie-de-l-education-31395.html>>. [2016-07-21]

⁴ Corso (2008), [online]. Dostupné z:

Teologem výchovy lze jistě nazvat Komenského. Teologie výchovy je i námětem mezinárodních sympózií – přičemž není bez zajímavosti, že i na zahraniční půdě je v přítomné době v kontextu teologie výchovy odkazováno na J. A. Komenského, jak tomu bylo na sklonku roku 2015 na Sárské univerzitě.⁷ Komenský jako kněz a biskup uvažuje o stavu člověka, společnosti a světa, ve kterém žije, a na základně svého nahlédnutí krize volí dle svého svědomí, víry a poznání cestu, již navrhuje nápravu člověka. Tato obecná náprava je Komenského odpovědí, je to odpověď, v níž je předpokládána možnost pozitivní změny člověka, možnost výchovy, jestliže bude usilovat žít v řádu Stvořitele. Dle Komenského je zapotřebí jednoho, které když bude chybět, bude veškeré úsilí marné, jedno je nezbytné.⁸ Všechny snahy zbavit Komenského jeho „dobové metafyziky“, teologického, křesťanského pohledu na svět, mýjejí právě ono jedno, na kterém vše záleží.

Byl-li Radim Palouš nazván Karlem Skalickým „Comenius redivivus“,⁹ pak považuji za možné nazvat Radima Palouše nejen filosofem výchovy, ale také teologem výchovy, neboť alespoň některé jeho práce vykazují teologické reflexe výchovy, zejména práce publikované v samizdatu pro exilový časopis *Studie*.¹⁰

Radim Palouš byl především tím, kdo vedle milování moudrosti (FILEIN, SOFIA – FILOSOFIA) spoluutvářel/žil moudrost lásky, byl dobro-druhem, který se po své konverzi a křtu hlásil ke Kristu a žil v oddávání se Bohu a zároveň pěstoval filosofické myšlení, v němž viděl dostatečně širokou cestu jak sloužit veskrze všem (srov. Komenského zásada PÁNTES, PÁNTA, PANTÓS, latinsky *omnes, omnia, omnino*, česky všechny, všemu, všestranně),¹¹ přičemž jak sám na konci svého života řekl, byl celý život c/kantor – zpěvák (se snahou ladit k všeobecné

URL: <[http://iccenazaret.com/images/CORZO_Teolog%C3%ADa_\(pastoral\)_de_la_Educaci%C3%B3n.pdf](http://iccenazaret.com/images/CORZO_Teolog%C3%ADa_(pastoral)_de_la_Educaci%C3%B3n.pdf)>

[2016-07-21]; García Ahumada (2003); Rodriguez, *La teologia de la educaci3n* [online]. Dostupné z:

URL: <<http://www.filosofia.mx/index.php/foros/viewthread/396/>>. [2016-07-21] O potřebnosti teologie a pedagogiky vzejmne viz např. *Teologa y educaci3n: un diálogo posible y necesario* [online], dostupné

z URL: <<http://www.centropoveda.org/IMG/pdf/teologiaeducacion.pdf>>. [2016-07-21]

⁵ Srov. Groppo (1991).

⁶ Funda (1997: 208–215). Dále toto spojení užívate např. Lochmann: *Víc neıı nostalgia*, (vzpomınky na gymnazialnı leta), [online] dostupné z URL: <http://www.gymnachod.cz/ext/almanach/almanach100_16.htm>. [2016-07-21]

⁷ Srov. Mezinarodnı symp3zium: Erziehung als „Entfehlerung“. Zum Zusammenhang von Weltanschauung, Bildung und Geschlecht in der Neuzeit. Universität des Saarlandes, Fachrichtung Katholische Theologie (3. bis 5. Dezember 2015). Zde i v tiskove zprave o konferenci zdurazneno: „Im Zentrum stand das Motiv der „Entfehlerung“ (J. A. Comenius) von Mensch und Welt – einem, wie die Tagung zeigte, ganz offenbar zentralen Ansporn zu pädagogischem Denken und Handeln.“ – Informace o konferenci [online] dostupné z URL: <http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Fachrichtungen/fr33_KathTheologie/Maier/Tagungsrueckblick_Entfehlerung.pdf> [2016-07-21].

⁸ Jako „Jedno nezbytne“ překládá Luděk Broıı Komenského *Unum necessarium* a v předmluvě překladatale rovnez zduvodnuje, proč volí tento výraz. (srov. Komenský 1999: 7–12)

⁹ Karel Skalický tak učinil nejprve v recenzi Palouııovy knihy *Čas výchovy*, pozdejı ve své recenzi knihy *Homo educandus* (pro nakladatelství Karolinum [online], dostupné z URL:

<http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/index.jsp?include=podrobnosti&id=6143&zalozka=4>

[2016-07-21], tez v recenzi pro *Teologické texty* [online], dostupné z URL:

<<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2011-3/Radim-Palouš-Zuzana-Svobodova-HOMO-EDUCANDUS-Filosoficke-zaklady-teorie-vychovy.html>>. [2016-07-21]

¹⁰ Seznam Radimem Palouıem publikovaných prací v časopise *Studie* [online], dostupný z URL:

<http://scriptum.cz/soubory/scriptum/studie/studie_1958-001_1990-132_rejstrik-autorsky_ocr.pdf>.

[2016-07-21]

¹¹ Srov. např. Komenský (1992): *Cesta světla*: 19; *Obecná porada*: 15.

harmonii – PANHARMONIA) i jako kantor – učitel, provázející své studenty k tomu, aby také – každý sám za sebe a svým vlastním způsobem – špli k d/Dobrému. Je třeba též jasně vyjádřit, že Radim Palouš se sám teologem nenazýval a říkal, že jím není¹² – souhlasil s označením „filosof, pedagog, komeniolog“.¹³

Počátky české filosofie výchovy

Radim Palouš i Jaroslava Pešková, jimž je věnováno toto číslo časopisu *PAIDEIA*, stáli u zrodu doktorského studijního programu filosofie výchovy na Pedagogické fakultě. Od roku 1997 mohla Pedagogická fakulta uskutečňovat postgraduální studium v oboru Filozofie výchovy,¹⁴ přičemž profesorka Jaroslava Pešková byla od začátku předsedkyní oborové rady a připravovala také novou akreditaci, podle níž se v roce 2001 obor doktorského studia změnil na obor Filozofie.¹⁵ Vznik časopisu *PAIDEIA* v roce 2004 se pojí s osmdesátými narozeninami Radima Palouše, jemuž byl jako jeden z narozeninových darů předán také grafický návrh domovské stránky časopisu.

Na této domovské stránce časopisu je citát z díla Radima Palouše: „Výchova – paideia – znamená vnoření a – zůstaneme-li u jeskynního podobenství – zásadní obrat: odvrát od toho, co jako běžná situovanost předurčovalo lidské konání, a zároveň orientaci na to, co je v tomto smyslu ‚nad-situační‘, tedy nad-lidské.“ Jde tedy od počátku o reflexi výchovy, která se „nad-lidskému“ horizontu neuzavírá, ale pokorně jej vnímá a hledá též jazyk pro vyjádření zkušenosti s prolamováním svátečního do běžné situovanosti. Když v únoru 2006 profesorka Pešková zemřela, byla zvolena předsedkyní oborové rady pro doktorské studium v oboru Filozofie na Pedagogické fakultě UK profesorka Anna Hogenová, někdejší žákyně Jaroslavy Peškové.

Přestože Radim Palouš nebyl sám tím, kdo by v akreditačních materiálech pro doktorské studium zaštiťoval tento obor, sama profesorka Jaroslava Pešková u příležitosti 75. narozenin Radima Palouše napsala:

*Vážený pane profesore,
milý Radime,*

předkládaný soubor textů Tvých postgraduálních studentů je výrazem díky za klíč ke světu – klíč k porozumění a ke svobodě vlastního rozhodnutí ve smyslu Finkova pojetí Bildung a Erziehung, které jsi jim – a nejen jim – zprostředkoval.

Vedle naznačení nové cesty Univerzity po r. 1989 jsi dal – spolu s dalšími – impuls k založení filosofické specializace, která otvírala učitelům, odborným pedagogům – ale i celé škále nefilosofických oborů cestu k zázemí jejich vlastního usilování. Filosofie výchovy je v duchu

¹² Zejména pro současné teology bude ale dobré vědět, že Radim Palouš toto odmítnutí sebe označovat za teologa vyjadřoval například v souvislosti se vzpomínkami na svou činnost v době komunistické totality, kdy jezdil společně s Josefem Zvěřinou přednášet skupinkám studentů na různých místech v Čechách, kde takto neoficiálně vyučovali – dle slov Radima Palouše: „Já filosofii, Zvěřina teologii.“ (Ke vztahu Radima Palouše k víře srov. Palouš 2006: 109–119.)

¹³ Takto jej charakterizovalo také nakladatelství Karolinum na zadních deskách zde vydávaných knih Radima Palouše.

¹⁴ Dle rozhodnutí MŠMT čj. 477/97-30 z 10. 3. 1997 – za dohledání a poskytnutí těchto informací děkuji paní Mgr. Heleně Rambouskové.

¹⁵ Rozhodnutím MŠMT čj. 15732/2001-30 ze dne 9. 4. 2001 – také za dohledání a poskytnutí těchto informací děkuji paní Mgr. Heleně Rambouskové.

sokratovské péče o duši filosofickým hledáním prostředků k vlastnímu růstu, ke schopnosti „rozumět“ sobě, světu i vlastnímu místu v dramatu dění dějin. Na porozumění závisí i schopnost setkání tváří v tvář, což tolik chybí naší současnosti.

Jménem svým i jménem Tvých spolupracovníků všech generací přeji oboru, jehož založení jsi podnítl, důstojnou budoucnost. Tobě pak přeji, abys ho ještě dlouho dále rozvíjel k užítku tohoto pozemského světa.

S přátelským pozdravem

Jaroslava Pešková¹⁶

Dvakrát zde Jaroslava Pešková odkazuje na skutečnost, že právě Radim Palouš podnítl založení doktorského studia filosofie výchovy. Radim Palouš (i další, kteří stáli u zrodu tohoto studia) vědomě v této koncepci oboru filosofie výchovy navazoval na Komenského a Patočku, přičemž připomíná, jaké okolnosti vedli Patočku k hlubšímu zájmu o Komenského:

„Patočka do svého působení v Komenského ústavu komeniolog nebyl (napsal před druhou světovou válkou jediný článek v tomto směru a sám to o sobě prohlašoval i potom), ale vybaven výjimečnou filosofickou erudicí a znalostí latiny se dal do díla, které se na jeho ramena sneslo jaksi z moci politické. A stal se nejen mezinárodně uznávaným odborníkem v komeniologii, ale zůstal i tím, čím byl předtím na univerzitě: filosofem par excellence.

A objevil Komenského filosofa! Je třeba připomenout, že Komenský byl sice slavný už v 17. století, avšak především jako jazykový didaktik. Století 19. a první polovina 20. století v něm potom ctily zakladatele novověké pedagogiky. Patočka se brzy zařadil mezi odborně nejerudovanější komeniology a předvedl české i světové veřejnosti filosofické fundamenty „učitele národů“ (jeho zahraničním spolupracovníkem byl Klaus Schaller ze západoněmecké univerzity v Bochumi). Od té doby začaly zářit dvě české hvězdy na nebi filosofie výchovy: Komenský a Patočka.

Po návratu demokracie do naší vlasti se hned počátkem devadesátých let podařilo akreditovat tento obor na Pedagogické fakultě UK a vychovávat tam absolventy s titulem Ph.D.¹⁷

Teologie výchovy a filosofie výchovy

Ve Skalického recenzi Paloušovy knihy *Čas výchovy* můžeme číst následující srovnání: „Jak obdivuhodně se bytostné určení výchovy shoduje s filosofickými i ontoteologickými nálezy posledních fází dějinného pohybu myšlení: co jiného je pravá, původní výchova, než pole, na němž se jeden vydává pro druhého, aby se ten druhý vydal Boží vůli a podle ní všem ostatním; a aby vychovatelovo působení jako takové bylo co nejopravdověji a co nejdůkladněji zapomenuto: to proto, aby vychovatel uvolnil svému chovanci *jeho* vlastní cestu, cestu jeho vlastní odpovědnosti; a aby se i chovancovo vydávání

¹⁶ In Krámský, Janíček (1999), nestránkované uvedení publikace. V této publikaci na s. 63 uvádí Jiřina Lánská: „K upřesnění vlastní pozice výchovy, jako křesťanské výchovy, zdůrazňuje Palouš toto: »Je omylem stavět do popředí křesťanské výchovy *osobnost* vychovávaného, neboť první místo zaujímá přece Bůh a jeho vůle; vychovávaný má dát své síly k dispozici této vůli a dobře spravovat svěšené hřivny«.“ – Jiřina Lánská zde cituje z Palouše (1991: 223).

¹⁷ Palouš, in Svobodová (2005: 6).

právě tak v sobě samém zapomínalo a ustavovalo ono *nitro*, které je nejvíc on sám, avšak které není jeho nitrem, nýbrž vzniká předchůdnou výzvou a existuje pouze díky vlastní zapomenutosti, jen a jen v obrácení k tomu, co je zve a vyzývá.“¹⁸

Pokud je překročena filosofie tím, že je otázka po principu světa a života zodpovězena odkazem na Boha teologů, nikoli filosofů,¹⁹ totiž například na osobního Boha, který se projevil výjimečným způsobem v Ježíši Kristu, je na místě hovořit o teologii, případně o křesťanské teologii. Teologie může být definována například jako disciplína, která „má co do činění s tajemstvím člověka v Bohu a Boha v člověku“, (Zvěřina 2003: 3) není to „věda o Bohu“, která by se vztahovala jen k jinému „předmětu“, ve srovnání s přírodními a technickými vědami (srov. tamtéž). Podle Josefa Zvěřiny, jednoho z nejvýznamnějších českých teologů 20. století, měla být teologie spíše než mluvením o Bohu řečí s Bohem a k Bohu, (srov. Zvěřina 2003: 3, 5) jejím úkolem pak je „hledat cesty, aby člověk došel k větší plnosti života z víry“. (Zvěřina 2003: 3)

Dnes je však možné studovat obor teologie bez vlastní víry, pak tedy absolvent takového oboru je teologem svým vzděláním (a titulem) a může se „zabývat“ teologií (například může být odborníkem v některé z biblických věd, nebo v jiných teologických vědách). Jestliže však O. A. Funda definuje práci teologa jako zvěstování Boha, jako službu Bohu, či náboženství, nikoli jako službu pouze a jedině člověku a jeho kultuře, pouze pro člověka a jeho rozvoj: „Teolog zvěstuje Boha, a to i tehdy, když se snaží tuto kategorii přiblížit pomocí nenáboženské, filozofické mluvy“ (Funda 1997: 184) –, pak je zde řeč nikoli o teologicky vzdělaném člověku, ale o člověku, který věří B/bohu a jeho interpretace světa a člověka jsou náboženské.

Křesťanský teolog je si vědom toho, že je poslán do služby Bohu skrze službu člověku a světu – vnímá je však principiálně jako boží stvoření. Je tedy možné zůstat („mít dost“) ve službě člověku a být teologem, zejména je-li přijímána událost vtělení Krista (i jiní teologové, kteří vnímají svět a člověka jako místo jedinečného projevu boha budou mít zřejmě podobnou motivaci pro službu světu a člověku – neboť skrze ně budou sloužit také B/bohu), neboť jeho interpretace – výklad, pojetí – smyslu člověka a světa je náboženská, nikoli nenáboženská. V tomto smyslu hovoří-li teolog s člověkem, hovoří též s božím stvořením, pak je na cestě ke zmíněnému pojetí teologie, po němž volal Josef Zvěřina – k teologii jako řeči s Bohem a k Bohu.

Teologická reflexe někdy doprovází reflexi filosofickou. Filosofická reflexe je bez teologické reflexe myslitelná, nicméně také filosofům je obeznámenost s teologií doporučovaná. (srov. Lobkowitz 2008) Naopak teologická reflexe není myslitelná bez filosofického myšlení, ani obor teologie není vyučován bez filosofické průpravy studujících.

Komenského pojetí výchovy a jeho recepce zakladateli české filosofie výchovy

Česká komeniologie zažila ve 20. století díky objevům některých Komenského spisů výrazný vzestup na poli vědeckého bádání. Přestože je znám Komenského výměr sebe sama jako především teologa, jak již bylo zde dříve zmíněno, byla i ze strany badatelů

¹⁸ Skalický (1988: 233–235) (autor recenze označen na s. 230) [online]. Dostupné z URL: <http://scriptum.cz/soubory/scriptum/studie/studie_1988_116-117_ocr.pdf>. [2016-07-21]

¹⁹ Srov. Pascalův memoriál, podrobný rozbor Boer (2003).

o Komenském mnohokrát snaha zbavit myšlení a dílo tohoto posledního biskupa Jednoty bratrské údajně dobového a již neužitečného myšlenkového rámce – totiž jeho biblického obrazu světa. Naposledy v době socialistické ideologie bylo teologické zakotvení Komenského v oficiální odborné literatuře různými způsoby zamlčováno či přímo rozporováno. Dnes již toho v české komeniologii není zapotřebí. Komenský také jako inspirátor promýšlející východiska a směřování náboženské výchovy je přijímán znovu – u nás,²⁰ i v zahraničí.²¹

Jaroslava Pešková se ještě v době totalitní vyjádřila ke Komenskému například v roce 1987 v článku nazvaném *Problém filozofie v díle J. A. Komenského*. (Pešková 2010) Zde vysvětluje Komenského zásadní posun k pansofii: „Komenský tedy odmítá starou filozofii ve jménu pansofie. Pansofie není Komenskému sumou vědeckých poznatků, je to, moderně řečeno, rozvržení vědění podle řádu bytí, které musí být základem pedagogické teorie a praxe. Na rozdíl od Descarta, Galileiho či Locka, je pro Komenského celek, řád, dán. V tom je reziduum křesťanské metafyziky.“ (Pešková 2010: 37) (Podle „vědeckých zvyklostí“ socialistické doby byla orámována tato citace před a za odkazem na Engelse a Marxe.) Jádro Peškové komeniologických prací je však vydáváno až od roku 1990.

Skutečnost, jak byl Komenský přijímán v průběhu 20. století v našich zemích, vnímala jako významnou inspiraci také pro budoucí českou filosofii výchovy. (Pešková 2010: 107–108) Naplno si zde uvědomuje zejména možnosti využití komeniologických prací Jana Patočky, které tím, že se soustřeďují na Komenského z pohledu filosofického myšlení, mají pro budoucí rozvoj české filosofie výchovy velký význam. Jaroslava Pešková tak jako žákyně Jana Patočky navázala na jeho dílo a snahu ukázat na důležitá východiska Komenského pojetí lidství (lidství, které je samotným místem všeho smyslu), (Patočka 1998: 354) které je na výchovu (aktivní sebevýchovu) odkázáno, má-li být skutečně lidské. (Tamtéž)

Patočka ukazuje na jedinečnou důležitost výchovy v Komenského pojetí člověka takovým způsobem, že pro každou budoucí českou filosofii výchovy, která si uvědomuje krizi výchovy a bídu znelidštěného, (srov. Patočka 2003: 485) bude Komenského tvorba něčím, co nemůže zůstat bez reflexe: „Nic jiného než výchova nemůže splnit tuto funkci, nahradit v člověku démonii uzavřenosti patosem lásky.“ (Patočka 2003: 488) Patočka upozorňuje na základ výchovy pro – Komenského slovy – všechny „věci lidské“ (věda – politika – náboženství): „Výchova tedy vede sama organicky svými požadavky k tomu, aby bylo zharmonizováno, a tím opraveno všecko to, čím člověk je člověkem: lidské vědění, lidská společenství a jejich organizace, lidské vztahování a stýkání s posledním základem veškerenstva, v jehož osobní základ a příklad Komenský pevně věří.“ (Patočka 2003: 488–489)

To, jak důležitá je v Komenského vidění člověka výchova nikoli jen pro člověka samého, ale pro celý svět, viděl Patočka jasně; nebál se zde ani ukazovat na rozdíl

²⁰ Srov. Palouš (1990: 79–82), Svobodová (2013: 99). Dále např. Dvořák, Lášek (1998); Moldanová (2012).

²¹ Srov. Babicki, Stępkowski (2016). Též: Schweiker (2012). Třetí kapitola s odkazem na J. A. Komenského [online], dostupná z:

URL: <http://www.calwer.com/media/39/ZM_4212_Inklusive_Didaktik_AHR_inklusiv_Kap_3.pdf>, [2016-07-21] dále např. viz *Qualifizierung von Inklusionsberaterinnen und Inklusionsberatern* [online], dostupná z URL: <https://comenius.de/biblioinfothek/open_access_pdfs/Inklusionsberater_GEE_2014_2.pdf>. [2016-07-21] Též Schadel (2005).

Komenského pojetí výchovy a pojetí výchovy u Platóna a Aristotela. (srov. Patočka 1998: 354) Patočka tak odhaluje Komenského výchovu jako hlavní složku a páteř života, jako řešení otázky lidskosti, nikoli jen jako jeden z projevů lidskosti či jeden z pravýkonů lidskosti:

„Komenský stále více v průběhu své myslitelské dráhy vidí, že pravá lidská společnost je společnost výchovy, a že učinit ji tím doopravdy znamená opravdu reformovat, napravit lidskou společnost. Celá Komenského snaha od doby, kdy pochopil, co znamená výchova – tedy přibližně od koncepce České didaktiky koncem dvacátých a počátkem třicátých let – směřuje k tomu, zjednat předpoklady pro takovou výchovu člověka k lidství.“ [sic!] (Patočka 1998: 357)

Aktuálnost tohoto Komenského úsilí vidí na konci 20. století také ti z Patočkových žáků, pro něž výchova bude centrem úvah i životní praxe. (Radim Palouš vypověděl o svém vztahu k dílu Komenského důležité svědectví vícekrát, ale výjimečným způsobem to učinil knihou *Komenského Boží svět*, nebo též v publikaci *Heretická škola*.) Výchova se těmto Patočkovým žákům stává filosofií a filosofie výchovou. Jaroslava Pešková navazuje na Patočkovu zdůraznění výchovy takovým způsobem, že její projev bude nazván „filosofií provádějící“, přičemž toto sousloví dle vzpomínek Jaroslavy Peškové užil Jan Patočka při seminářích. (srov. Šturzová 1999: 9)

Radim Palouš v předmluvě své knihy *Komenského Boží svět* vyslovuje vděčnost Janu Patočkovi za jeho komeniologické práce, které mu byly zdrojem, zcela jasně však také ukazuje na jinakost svého pojetí: „Vděčím tedy za ni [knihu] především Patočkovi. Čtenář jej nalezne mezi nejcitovanějšími autory komeniologické literatury a zajisté pocítí, jakým je hlubokým zdrojem. Zároveň však spěchám upozornit, že leccos nemohu svést na tento svůj inspirační zdroj: celé ladění je posunuto poněkud jiným směrem.“ (Palouš 1992: 8) Zcela jasně pak několikrát v díle, nejenom samotným názvem publikace, Radim Palouš zdůrazňuje: „...Komenského působení (...) lidskou aktivitu podřizovalo jedinému cíli, odevzdanosti člověka Bohu a Božímu světu.“ (Palouš 1992: 104)

Proto je oprávněně nazván Radim Palouš „Comenius redivivus“, jak již bylo na počátku této studie uvedeno (běží o aluzi na poslední kapitolu právě knihy *Komenského Boží svět* – „Komenský redivivus“), protože Palouš vidí Komenského zaměření na výchovu z jeho nejhlubší inspirace, kterou není „jen“ smysl, ale „Logos“, Bůh-Kristus. Radim Palouš psal o Boží „agogice“: „Vztah Boha-Krista k lidem je nepochybně vztahem výchovným.“ (Palouš 1992: 54)

Zde již nenavazuje Palouš jen na Komenského, ale odkazuje na konkrétní biblické texty, z církevních otců a učitelů též například na Origena či Augustina, kteří zdůrazňovali Kristova slova o jednom jediném učiteli – Bohu Otcí a naše lidské poznání je tehdy skutečným poznáním, jestliže je věděním o nevěděním (*docta ignorantia*) a snahou o to, aby člověk prospěl či obstál v Boží škole: „Ovšemže se vychovávají lidé, ale proto, aby se obrátili k bytostnému lidskému poslání, aby konvertovali k Božímu světu.“ (Palouš 1992: 58) Zde, vyjadřuje Palouš, je Komenského pojetí světa jako školy moudrosti boží²² „staronovým východiskem“. (Palouš 1992: 58)

²² Komenský tak začíná svůj spis *Cesta světa* („Svět je školou boží moudrosti“) – srov. Komenský (1992: 36 a 24). Zde je svrchovaným učitelem pravdy Bůh (srov. tamtéž: 144).

Komenského trojitá cesta moudrosti: filosofie – politika – náboženství

Bylo by však chybou stavět různé typy myšlení (například myšlení filosofické a myšlení teologické) proti sobě. Skutečná a pravá cesta moudrosti a nápravy věcí lidských je dle Komenského jediná cesta, kterou má člověk jako poutník na zemi k dispozici – cesta lidskosti, ctnosti, zbožnosti, výchovy. Aby člověk vytvářel svůj domov jako bezpečné místo na zemi, nezbyvá mu než se držet ctnosti a usilovat o to, aby vytrval na této cestě, na níž není sám. Toto doprovázení člověka na cestě k jeho zralosti v průběhu svého tvůrčího života Komenský mnohokrát promýšlel:

Poutníka životem provázejí či lákají na různé cesty či scestí v *Labyrintu* Všeživě Všudybud a Mámení, (Komenský 1978: 275–366; *Labyrint světa a ráj srdce* II–XXXVII) až jej nakonec volá Boží hlas k navrácení, (tamtéž: 366; XXXVII, 25–32) aby se poutník světil či oddal Kristu, (tamtéž: 366; XXXVIII, 25–34) podle *Orbis pictus* poutníka láká Neřest či vyzývá k pravé cestě Ctnost, (Komenský 1970: 207 – *Orbis pictus* CIX) v *Unum necessarium* je Komenský stále odhodlán připomínat, že „Kristus je tak velký umělec, že nedovolí, aby chodil ve tmách, kdo ho následuje jako vůdce a světlo, ale dá mu světlo života (*J* 8,12)“, (Komenský 1999: 105) případně: „nemůžeme pochybovat tak těžce, je-li je [sic] naším vůdcem Bůh (který je vůdce moudrosti a zdokonalovatel moudrých, *Moudr.* 7,15), jako když Boha opustíme a jdeme za jinými vůdci“. (Komenský 1999: 106)

S takovým doprovázením není spojeno utrpení, ale naopak svoboda: „Lidská povaha chce totiž být řízena lidskými způsoby, být spíš vedena než vlečena, chce radu, ne přinucování, protože k obrazu božím byla učiněna rozumná, svobodná a naprosto svéprávná. Umění vládnout je tak moudrost, a ne síla; obezřetnost, ne úskoky. Neboť povaha lidské přirozenosti nemůže být horší než zvířecí, a vůl, pes, kočka a kterékoliv jiné zvíře nedovolí, aby se s ním krutě zacházelo, a když je vydrážděno, kope, kouše, trhá a (může-li) prchne. Ušlechtilý kůň také nese rád zkušeného jezdce, ale nezkušeného shodí (...) Jedním slovem: dokonalá svornost vyžaduje buď svobodnou rovnost [*liberalis aequitas*] nebo svobodnou vládu [*liberale imperium*] se svobodnou poslušností, protože obecná SVOBODA (jako společné věno lidské povahy a společný znak božího obrazu v nás) je vůdcem a světlem těch, co jednají z vlastní vůle.“ (Komenský 1999: 119–120)

Jako bytost obdařená svobodnou vůlí a rozumem má člověk odpovědnost stávat se stále více tím, kým má být, totiž lidským (nebo biblickými slovy: obrazem Božím – *Gn* 2,26n), (srov. Palouš, Svobodová 2011: 162) což Komenskému znamená stále méně potřebovat lidské průvodce a světit se pouze Bohu a takto žít dle vlastní svobodné vůle. Je-li člověk učitelem či vychovatelem, má tak činit vedením, radou, obezřetností, zkušeně, ve svobodě a ze svobody, k níž má uvést i jemu svěšené, aby i oni mohli jednat ze skutečně „vlastní vůle“.

Komenského *res humanae* (náboženství, politika, filosofie neboli vzdělávání; *religio, politia, philosophia = eruditio*) mají být všechny uspořádány dle *Cesty světla* tak, aby nastal „zbožný věk“. (Komenský 1992: 22) V *Unum necessarium*, vydaném poprvé roku 1668 v Amsterdamu, odpovídá Komenský na otázku: „Co je jedno nezbytné pro člověka jakožto člověka? BÝT MOUDRÝ, tj. vědět, jak se stýkat s věcmi, s lidmi, s Bohem. To první nazýváme filozofie, druhé politika, třetí náboženství; jestliže je člověk nezná a nežívá, není člověk, ale zvíře, byť by ho ze všech stran zahrnovalo bohatství, pocty a životní pohodlí.“

(Komenský 1999: 99, srov. Komenský 1974: 101 – *Unum necessarium*, VI, 17–21) Vychovatel zde má načrtnuto, k čemu má při výchově směřovat, co nelze zanedbávat. Nést poslání svobodných nelze bez obětí, ve svobodě jsou však smyslem naplněné.

Závěr

Časopis *PAIDEIA* je od počátku věnován rozvíjení tradice, kterou svým myšlenkovým úsilím prohlubovali a praktickým jednáním do českého akademického prostředí uvedli Radim Palouš a Jaroslava Pešková. Rozhodli-li se na počátku nazvat nové postgraduální studium na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy „filosofie výchovy“, prokázali tím dostatečně zjevně návaznost na dílo svého učitele Jana Patočky a na základní důležitost výchovy pro lidské utváření života člověka dle Komenského. Má-li být nadále tento obor rozvíjen v linii těchto zakladatelů, považují za důležité, aby komeniologie zůstala v základním kurikulu tohoto studia jako podstatná disciplína, jíž se budou další badatelé na tomto pracovišti zabývat, a časopis *PAIDEIA* je dnes ve své více než desetileté tradici dokladem, jak komeniologie byla a je jedním z páteřních článků české filosofie výchovy.

Absolvent filosofie výchovy tak v Komenského tradici bude vnímat výzvy náboženství, politiky a filosofie jako výzvy k péči o duši, k utváření lidskosti člověka a světa. Filosofie výchovy tak není líhň kabinetní filosofie, ale filosofie praktické, provádějící. Z podnětu Jaroslavy Peškové byl založen také Klub přátel filosofie výchovy. Zřejmě tím bylo usilováno o to, aby se lidé, pro něž je výchova páteří života, setkávali u společné věci. Zřejmě proto, aby mohli své myšlenky v dialogu prověřovat, zda jsou hodnotné, či nikoli. Zřejmě proto, že si byli vědomi, že upřímný dialog, tato výsostná cesta filosofie, nelze ničím jiným nahradit. Jako učitelé a zakladatelé oboru byli Radim Palouš a Jaroslava Pešková takto vůči svým žákům otevření, věnovali jim z hloubky svých duší to nejcennější, čímž se vyjádřili ke smyslu oběti v pedagogické práci.

SEZNAM LITERATURY

BABICKI, Zbigniew, STĘPKOWSKI, Dariusz. *Pedagogika wobec duchowości – duchowość wobec pedagogiki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2016. ISBN 978-83-8090-236-7.

BOER, Theo de. *Bůh filosofů a Bůh Pascalův: na pomezí filosofie a theologie*. Benešov: EMAN, 2003. ISBN 80-86211-23-1.

CORSO, José Luis. Teología (pastoral) de la educación. *Salmanticensis*, 2008, vol. 55, fasc. 1, s. 1–24 [online]. Dostupné z URL: <[http://iccenazaret.com/images/CORZO_Teolog%C3%ADa_\(pastoral\)_de_la_Educaci%C3%B3n.pdf](http://iccenazaret.com/images/CORZO_Teolog%C3%ADa_(pastoral)_de_la_Educaci%C3%B3n.pdf)>. [2016-07-21]

Dialog 54/55 (prosinec 2012), Mitteilungsblatt der Deutschen Paul-Tillich-Gesellschaft e.V. [online] Dostupné z URL: <<https://www.uni-trier.de/fileadmin/theofak/DPTG/DIALOG/Dialog7.pdf>>. [2016-07-21]

DVOŘÁK, Vladimír J., LÁŠEK, Jan B. (eds.) *Comenius als Theologe*. Praha: Nadace Comenius, 1998. ISBN 80-902424-0-5.

Erziehung als „Entfehlerung“. Zum Zusammenhang von Weltanschauung, Bildung und Geschlecht in der Neuzeit. Universität des Saarlandes, Fachrichtung Katholische Theologie (3. bis 5. Dezember 2015). Tisková zpráva o konferenci dostupná z URL: <http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Fachrichtungen/fr33_KathTheologie/Maier/Tagungsruueckblick_Entfehlerung.pdf>. [2016-07-21]

Fondements et perspectives philosophiques de l'éducation chrétienne. [online] Dostupné z URL: <http://www.mathurincordier-online.org/th_philosophie.php>. [2016-07-21]

FUNDA, Otakar Antoň. Teologie výchovy. In TÝŽ. *De profundis*. Praha: UK Pedagogická fakulta, 1997, s. 208–215. ISBN 80-86039-31-5.

GARCÍA AHUMADA, Enrique. *Teología de la Educación*. Santiago: Fundación Tiberíades, 2003. ISBN 978-956-8188-1.

GROPPO, Giuseppe. *Teologia dell'educazione: origine, identità, compiti*. Roma: LAS, 1991. ISBN 978-88-213-0224-4.

HULL, John M. What is Theology of Education? *Scottish Journal of Theology*, 1977, 30, pp. 3–29. ISSN 0036-9306.

KÖHLER, Hans. *Theologie der Erziehung*. München u. Salzburg: Verlag A. Pustet, 1965.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. ISBN 80-204-0291-8.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Jedno nezbytné*. Praha: Kalich, 1999. ISBN 80-7017-349-1.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Labyrint světa a ráj srdce. In *Opera omnia 3*. Praha: Academia, 1978, s. 265–412.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. III. svazek. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0228-9.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Orbis sensualium pictus. In *Opera omnia 17*. Praha: Academia, 1970, s. 53–300.

KOMENSKÝ, Jan Amos. Unum necessarium. In *Opera omnia 18*. Praha: Academia, 1974, s. 69–145.

KRÁMSKÝ, David, JANÍČEK, Jiří. *Symposion filosofie výchovy*. Praha: Unie Comenius, 1999. Bulletin č. 10 (mimořádné číslo). ISSN 1213-1776.

LOBKOWITZ, Mikuláš. Proč by se měl filosof zajímat o teologii (a také o její spiritualitu). *Teologické texty*, 2008, 1 a 2. ISSN 0862-6944.
Dostupné též z URL: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-1/Proc-by-se-mel-filosof-zajimat-o-teologii-a-take-o-jeji-spiritualitu.html>> (první část studie), <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-2/Proc-by-se-mel-filosof-zajimat-o-teologii-a-take-o-jeji-spiritualitu-1.html>> (druhá část studie). [2016-07-21]

MOLDANOVÁ, Olga. *Přirozenost: sebepřekračování a upadlost v díle Jana Amose Komenského*. Bakalářská práce UK ETF. Praha: Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 2012.

PADBERG, Rudolf. *Glaube und Erziehung: ein Konfessionskundlicher Beitrag zur Beziehung zwischen theologie und Pädagogik*. Paderborn: Verlag Bonifacius-Druckerei, 1959.

PALOUŠ, Radim, SVOBODOVÁ, Zuzana. *Homo educandus: Filosofické základy teorie výchovy*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1901-9.

PALOUŠ, Radim. *Česká zkušenost: příspěvek k dějinám české filosofie: o Komenského škole stáří, o Bolzanově významu v našem duchovním vývoji a o Masarykově filosofickém mládí – se závěrečným odkazem k Patočkovi*. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0494-7.

PALOUŠ, Radim. *Dobrodružství pobytu vezdejšího*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7195-052-1.

PALOUŠ, Radim. *Dopisy kmotřenci*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-002-8.

PALOUŠ, Radim. *Heretická škola: o filosofii výchovy ve světověku a Patočkově pedagogice čili filipika proti upadlé škole*. Praha: OIKOYMENH, 2008. ISBN 978-80-7298-302-5.

PALOUŠ, Radim. *Komenského Boží svět*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25615-5.

PALOUŠ, Radim. Předmluva aneb něco z historie české filosofie výchovy. In SVOBODOVÁ, Zuzana. *Nelhostejnost: Črty k (ne)náboženské výchově*. Praha: Malvern, 2005. ISBN 80-86702-07-3.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II: soubor textů o J. A. Komenském*. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-03-4.

PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III: soubor textů o J. A. Komenském*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7007-179-6.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*. Praha: Kreace, 2010. ISBN 978-80-902125-6-5.

RODRIGUEZ, Martha Silvia. *La teología de la educación*. [online] Dostupné z: URL: <<http://www.filosofia.mx/index.php/foros/viewthread/396/>>. [2016-07-21]

SCHADEL, Erwin. (ed.) *Johann Amos Comenius – Vordenker eines kreativen Friedens*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005. ISBN 978-3-631-52851-8.

SCHWEIKER, Wolfhard (ed.) *Arbeitshilfe Religion inklusiv. Grundstufe und Sekundarstufe I. Basisband: Einführung, Grundlagen und Methoden. Im Auftrag der Religionspädagogischen Projektentwicklung in Baden und Württemberg (RPE)*. Stuttgart: Calwer Verlag, 2012. ISBN 978-3-7668-4212-1.

– 3. kapitola s odkazem na J. A. Komenského dostupná z URL: <http://www.calwer.com/media/39/ZM_4212_Inklusive_Didaktik_AHR_inklusive_Kap_3.pdf>. [2016-07-21]

SKALICKÝ, Karel. Recenze knihy *Homo educandus* pro nakladatelství Karolinum. [online] Dostupné z URL: <http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/index.jsp?include=podrobnosti&id=6143&zalozka=4> [2016-07-21]

SKALICKÝ, Karel. Recenze knihy *Homo educandus* pro *Teologické texty*. Dostupné z URL: <<http://www.teologicketexty.cz/casopis/2011-3/Radim-Palous-Zuzana-Svobodova-HOMO-EDUCANDUS-Filosoficke-zaklady-teorie-vychovy.html>>. [2016-07-21]

SKALICKÝ, Karel. Recenze knihy Radima Palouše *Čas výchovy*. *Studie*, 1988, č. 116–117, s. 233–235. Dostupné z URL: <http://scriptum.cz/soubory/scriptum/studie/studie_1988_116-117_ocr.pdf>. [2016-07-21]

ŠTURZOVÁ, Jana. Předmluva. In ŠTURZOVÁ, Jana, BENYOVŠZKY, Ladislav. *O filosofii výchovy a filosofii provádějící: sborník prací věnovaný univ. prof. PhDr. Jaroslavě Peškové k jejím 70. narozeninám*. Praha: UK Filozofická fakulta, 1999, s. 9–11. ISBN 80-85899-61-2.

Théologie de l'éducation chrétienne. [online] Dostupné z URL: <http://www.mathurincordier-online.org/th_histoire.php>. [2016-07-21]

TILLICH, Paul. Theologie der Erziehung. In TÝŽ. *Die religiöse Substanz der Kultur. Schriften zur Theologie der Kultur.* (Gesammelte Werke, Band IX). Stuttgart: Ev. Verlagswerk, 1967, S. 236–245. Dostupné z URL: <http://www.pkgodzik.de/fileadmin/user_upload/Entwicklungsgeschichte/THEOLOGIE_DE_R_ERZIEHUNG.pdf>. [2016-07-21]

ZVĚŘINA, Josef. *Teologie Agapé: dogmatika.* Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-590-9.

WWW:

<<http://www.centropoveda.org/IMG/pdf/teologiaeducacion.pdf>>. [2016-07-21]

<<http://www.paris.catholique.fr/formation-theologie-de-l-education-31395.html>>. [2016-07-21]

<https://comenius.de/biblioinfothek/open_access_pdfs/Inklusionsberater_GEE_2014_2.pdf>. [2016-07-21]

(*PhDr. Bc. Zuzana Svobodová, Ph.D.* vyučuje na Teologické fakultě Jihočeské Univerzity v Českých Budějovicích, na 3. lékařské fakultě Univerzity Karlovy, Ústavu etiky a humanitních studií, na Katedře teologie a filosofie Jaboku – Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické, dále učí studenty UK Evangelické teologické fakulty, je lektorkou akreditovaných kurzů dalšího vzdělávání pro pedagogické pracovníky a pracuje také jako katechetka. Zabývá se filosofií výchovy, dějinami vzdělávání a zkoumá vztahy náboženské a kulturní vzdělanosti.)